

Отже, фраздаторний правочин слід розглядати як дію боржника, спрямовану на ненастання небажаних для нього наслідків чи недобросовісне набуття певних благ. Відповідно ознаками фраздаторного правочину є намір боржника заподіяти шкоду та сам факт заподіяння шкоди.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1155>
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2019 р. по справі № 369/11268/16-ц. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/83482786>
3. Гофельд Г.С. Фраздаторний правочин: сутність і правове регулювання. *Вісник ХНУВС*. 2024. № 2 (105). С. 18-25.
4. Науковий висновок щодо застосування інституту недійсності правочину (щодо фраздаторних та фіктивних правочинів). URL: <https://coordynata.com.ua/naukovij-visnovok-sodo-zastosuvanna-institutu-nedijsnosti-pravocinu-sodo-fraudatornih-ta-fiktivnih-pravociniv>
5. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 07.10.2020 р. по справі № 755/17944/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/92315178>
6. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 24.02.2021 р. по справі № 757/33392/16. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95213197&red=1000033fd4fb6b072d1d150d5bdc951a0b0446&d=5>

УДК 340

Сампара Н. М.

*к.ю.н., Західноукраїнський
національний університет*

Савощак Х.

*студентка юридичного факультету
Західноукраїнський
національний університет*

Зловживання процесуальними правами у цивільному процесі: проблеми та шляхи подолання

Вступ. Однією із фундаментальних засад цивільного судочинства, що закріплена у статті 2 Цивільного процесуального кодексу України (далі - ЦПК України), є неприпустимість зловживання процесуальними правами [6]. Даний принцип насамперед спрямований на забезпечення своєчасного розгляду та вирішення справ судами, що відграє неабияке значення для гарантування права кожної особи на ефективний судовий захист. Однак на практиці спостерігається зростаюча тенденція, коли сторони використовують процесуальні можливості не для захисту законних прав, а для затягування провадження, створення штучних перешкод для правосуддя або

переслідування інших неналежних цілей. Водночас сучасна правова доктрина все ще не виробила цілісної концепції протидії такому явищу у сфері цивільного судочинства, що підкреслює необхідність поглибленого дослідження сутності принципу заборони зловживання процесуальними правами та вироблення шляхів подолання цієї проблеми.

Актуальність дослідження. Проблема зловживання процесуальними правами у цивільному процесі стала об'єктом досліджень багатьох вчених, а саме: Атаманчук Н.І., Костюченко О.Є., Кот О.О., Монаєнко А.О., Паскар А.Л., Тимошенко О.А., Чабаненко М.М. тощо. Однак дане питання не втрачає своєї актуальності та потребує подальшого вивчення.

Метою дослідження є аналіз проблем зловживання процесуальними правами в цивільному судочинстві та визначення шляхів їх подолання.

Виклад матеріалу. Право на судовий захист є одним із основоположних конституційних прав людини та громадянина, що закріплене у статті 55 Конституції України [3]. Його реалізація забезпечується через доступ до суду та можливість використання передбачених законом процесуальних механізмів. Згідно зі статтею 43 ЦПК України сторони та інші учасники судового процесу наділені відповідними правами та обов'язками. Наприклад, учасники справи мають право ознайомлюватися з матеріалами справи, подавати докази та клопотання, і водночас вони зобов'язані виявляти повагу суду, не приховувати докази тощо [6]. Проте на практиці нерідко спостерігаються випадки недобросовісного використання сторонами наданих їм процесуальних можливостей.

Проаналізувавши чинне законодавство України, можна побачити, що на сьогодні відсутнє офіційно закріплене визначення поняття «зловживання процесуальними правами». Тому для трактування цього терміна варто звернутися до правової доктрини. Наприклад, Паскар А. Л. визначає, що зловживання процесуальними правами – це реалізація даних прав у такий спосіб, що перешкоджає нормальному здійсненню правосуддя та порушує права й законні інтереси інших осіб [4, с. 156]. Проте в цьому контексті важливо розрізняти зловживання процесуальними та матеріальними правами. Зокрема, Верховний Суд у своїй Постанові від 03.06.2020 по справі №318/89/18 стверджує, що «потрібно розмежовувати зловживання процесуальними правами та зловживання матеріальними (цивільними) правами. Вказані правові конструкції відрізняються як по суті, так і за правовими наслідки щодо їх застосування судом. При зловживанні процесуальними правами суд має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання, позов, чи застосувати інші заходи процесуального примусу. Натомість правовим наслідком зловживання матеріальними (цивільними) правами може бути, зокрема, відмова у захисті цивільного права та інтересу, тобто відмова в позові» [5].

Відповідно до статті 44 ЦПК України важливим є добросовісне здійснення процесуальних прав учасниками справи та їхніми представниками. У свою чергу Закон закріплює різні форми прояву цього явища. Так, наприклад, подання скарг на судові акти, що не підлягають оскарженню або вже втратили чинність, може бути інструментом штучного затягування розгляду справи. Порушення проявляються і у навмисному поданні клопотань чи заяв щодо питань, які вже були вирішені судом, за відсутності нових підстав. А також

особливої уваги заслуговує подання численних аналогічних позовів проти одного або кількох відповідачів та подання позовів без реального предмета спору або зі свідомо штучним підґрунтям, що ускладнює діяльність суду й порушує права інших учасників процесу. Іншою поширеною формою зловживання є штучне об'єднання кількох позовних вимог для зміни підсудності справи. Як правило, подібні дії демонструють прагнення обійти встановлені законом процесуальні норми [6].

Зловживання процесуальними правами останнім часом перетворилося на надзвичайно поширене явище в цивільному судочинстві. Основними мотивами таких дій є затягування судового розгляду, бажання звернути на себе увагу чи прагнення уникнути небажаних наслідків до винесення остаточного рішення судом [2, с. 353]. Наприклад, Апеляційний суд у справі № 905/945/18 зафіксував зловживання адвокатом процесуальними правами та направив окрему ухвалу до Київської обласної КДКА. Адвокат двічі заявляв заздалегідь підготовлений відвід суддям після відмови в задоволенні клопотань, що свідчило про навмисне затягування процесу. Верховний Суд підтвердив обґрунтованість ухвали, наголосивши, що такі дії перешкоджають правосуддю та порушують права інших учасників процесу [1].

Відповідно до ст. 44 ЦПК України на суд покладено обов'язок щодо запобігання зловживанню процесуальними правами шляхом застосування до таких осіб заходів процесуального примусу та інших заходів [6].

Процесуальний примус в правовій доктрині розглядають як сукупність заходів впливу, які суд застосовує для забезпечення належної поведінки учасників судового процесу. Його основною метою є гарантування дотримання встановленого порядку в суді та сумлінного виконання процесуальних обов'язків сторонами. Реалізація заходів процесуального примусу здійснюється судом шляхом винесення відповідних ухвал. Законодавство України передбачає різні форми такого впливу: від попередження учасників судового розгляду про неприпустимість порушень і їх можливе видалення із зали судових засідань до застосування штрафних санкцій, приводу свідків до суду та тимчасового вилучення доказів для їх всебічного аналізу під час розгляду справи.

Проте, проаналізувавши актуальну судову практику, можна побачити, що попри існуючі в законодавстві механізми запобігання зловживанню процесуальними правами, таке явище досі залишається досить поширеним у цивільному судочинстві. Це пояснюється тим, що зловживання нерідко виглядає як використання дозволених процесуальних прав. Тобто, сторони діють нібито в межах процесуальних норм, але фактично прагнуть затягнути розгляд справи або створити перешкоди іншим учасникам судового процесу.

З огляду на актуальність цієї проблеми, необхідно шукати дієві шляхи для її подолання. Насамперед доцільно вдосконалити судову практику у сфері виявлення та реагування на факти зловживання процесуальними правами шляхом забезпечення належного тлумачення принципу добросовісності при здійсненні процесуальних дій та закріплення в законодавстві чітких критеріїв, за якими можна було б безсумнівно кваліфікувати ті чи інші дії як процесуальне зловживання. Крім того, варто розглянути можливість посилення відповідальності за такі дії, зокрема, шляхом збільшення розміру судових штрафів та розширення підстав для накладення обов'язку

відшкодувати судові витрати. А також окрему увагу варто приділити і підвищенню рівня професійної етики адвокатів та інших представників у суді, адже саме від їх добросовісної поведінки багато в чому залежить ефективність судового розгляду.

Висновок. Отже, підсумовуючи все вище сказане, можна зробити висновок, що проблема зловживання процесуальними правами у цивільному судочинстві залишається серйозним викликом для забезпечення ефективного і справедливого розгляду справ. Наявність законодавчих механізмів протидії ще не гарантує їх реальної дієвості. Для ефективної протидії цьому явищу необхідний комплексний підхід, що має включати удосконалення процесуального законодавства, закріплення чітких критеріїв визначення недобросовісної поведінки та посилення санкцій. Лише системні зміни на законодавчому та практичному рівнях дозволять мінімізувати випадки зловживання процесуальними правами і сприятимуть зміцненню довіри до судової гілки влади.

Література:

1. Актуальна судова практика Верховного Суду щодо протидії зловживанню процесуальними правами | ЮРЛІГА. ЮРЛІГА. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/225713_aktualna-sudova-praktika-verkhovnogo-sudu-shchodo-protid-zlovzhivannyu-protsesualnimi-pravami (дата звернення: 26.04.2025).
2. Атаманчук Н. І., Монаєнко А. О., Костюченко О. Є. Зловживання процесуальними правами в цивільному судочинстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 352–355. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/87> (дата звернення: 26.04.2025).
3. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 26.04.2025).
4. Паскар А.Л. Роль суду в попередженні зловживань процесуальними правами учасниками цивільного процесу. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. Київ, 2021. № 2 (50). С. 155 – 159. URL: <https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/242906/316934> (дата звернення: 26.04.2025).
5. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду у справі № 318/89/18 від 03 червня 2020 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89675396> (дата звернення: 26.04.2025).
6. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/conv#n6039> (дата звернення: 26.04.2025).